

ІЛЮСТРАТИВНІ МАТЕРІАЛИ БУКВАРЯ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ УМІНЬ ПЕРШОКЛАСНИКІВ

У статті обґрунтовано зміст поняття інтелектуально-творчі вміння молодшого школяра, проаналізовано ілюстративний матеріал "Букваря" (авторів М. Д. Захарійчук, В. О. Науменко) та розкрито особливості роботи над ним як засобу розвитку інтелектуально-творчих умінь першокласників.

Ключові слова: інтелектуально-творчі вміння молодших школярів, ілюстративний матеріал підручника, малюнок.

Постановка проблеми. З 1 вересня 2012 року розпочалося впровадження Державного стандарту початкової загальної освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 462 від 20.04.2011 "Про затвердження Державного стандарта початкової загальної освіти".

Новий Державний стандарт побудований на принципах науковості, полікультурності, світського характеру освіти, системності, інтерактивності, єдності навчання і виховання на засадах гуманізму, демократії, громадянської свідомості, взаємоповаги між націями і народами в інтересах людини, родини, суспільства, держави. Державний стандарт ґрунтуються на засадах зорієнтованого і компетентнісного підходів, що зумовлює чітке визначення результативності складової засвоєння змісту початкової загальної освіти.

Провідним завданням школи залишається виховання всебічно та гармонійно розвиненої особистості.

На нашу думку, ефективність досягнення поставленого перед школою завдання залежить від рівня розвитку інтелектуально-творчих умінь учнів.

Аналіз останніх досліджень. Як показав аналіз наукових праць, проблема інтелектуальних та творчих умінь цікавила ще вчених Античності. За довгі роки існування психологічної та педагогічної наук різні аспекти розв'язання зазначеної проблеми у своїх дослідженнях висвітлювали Ш. Амонашвілі, О. Башманівський, Н. Бібік, Н. Білоконна, Л. Виготський, Д. Ельконін, Л. Ізотова, Г. Костюк, О. Митник, В. Моляко, В. Паламарчук, Я. Пономарьов, В. Рагозіна, О. Савченко, В. Сухомлинський, В. Тименко, С. Торренс та інші. Дослідники проблеми приділили увагу розкриттю сутності проблеми, класифікації інтелектуальних та творчих умінь, а також засобам формування цих умінь. В світлі нової парадигми освіти дана проблематика цікавить не тільки вчених, а й учителів початкової школи.

Метою статті є аналіз ілюстративного матеріалу як засобу розвитку інтелектуально-творчих умінь першокласників (на змісті "Букваря" М.Д. Захарійчук, В.О. Науменко).

Виклад основного матеріалу. Відповідно до Державного стандарту визначено мету навчальної програми курсу української мови, що полягає "у формуванні ключової комунікативної компетентності молодшого школяра, яка виявляється у здатності успішно користуватися мовою (всіма видами мовленнєвої діяльності) у процесі спілкування, пізнання навколошнього світу, вирішення життєво важливих завдань" [4, с. 10].

Одним із складових комунікативної компетентності, на нашу думку, є інтелектуально-творчі вміння. Такі вміння є результатом мисленнєвої діяльності; синтезом інтелектуальних та творчих умінь; це здатність людини не лише накопичувати знання, а й використовувати їх у практичній діяльності, створюючи новий або покращений продукт.

До інтелектуально-творчих умінь ми відносимо: уміння визначати, аналізувати, порівнювати, синтезувати, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, конкретизувати, систематизувати, класифікувати, доводити, обґрунтовувати, узагальнювати; бачити деталі; формувати нові положення, прогнозувати, генерувати ідеї; конструктивно працювати з літературою, визначати певні проблеми, формуючи переконливі ідеї щодо розв'язання виявлених проблем; визначати поняття через найближчу родову та видову відмінність; будувати правильні умовиводи на основі фактів, окремих наукових понять; фантазувати.

Одним із засобів розвитку інтелектуально-творчих умінь є ілюстративний матеріал шкільних підручників. Ілюстративний матеріал належить до позатекстових компонентів – це

“комплекс зображень і елементів, безпосередньо пов’язаних із зображенням, які вміщені в підручнику для реалізації змісту освіти” [10, с. 113]. Ілюстрація виступає наочною опорою мислення й покликана посилювати пізнавальний, естетичний, емоційний та інші аспекти навчального матеріалу підручника.

Про важливість застосування наочності на уроках зазначав К.Д. Ушинський. Відомий педагог підкреслював, що діти мислять формами, фарбами, звуками, відчуттями, для молодших школярів характерним є наочно-образне мислення, тому корисно вдаватися до всіх наочних засобів навчання, аби органи чуття брали безпосередню участь у сприйманні навчального матеріалу.

Відомий психолог О.М. Леонтьєва називає такі функції наочного матеріалу в навчальному процесі (а відтак і в підручнику): конкретизація уявлень, одиничних знань; опора внутрішніх, розумових дій, які виконує учень у процесі засвоєння. Підтвердження цих міркувань знаходимо у В.С. Цетлін, за яким ілюстративний матеріал може мати як конкретний характер (наприклад, малюнки, репродукції картин художників, фотографії), так і абстрагуючий (схеми, графіки, діаграми тощо).

Узагальнюючи дослідження вчених щодо місця і ролі ілюстративного матеріалу як засобу розвитку інтелектуально-творчих умінь, визначасмо основні, на нашу думку, функції ілюстративного матеріалу: просвітницьку, інформаційну, пізнавально-освітню, естетичну, виховну, мотиваційну та розвивальну, остання спрямована саме на розвиток умінь аналізувати, порівнювати, розмірковувати, встановлювати причинно-наслідкові зв’язки, доводити власну думку, створювати власні “продукти” праці і т.д., тобто розвиває інтелектуально-творчі уміння учнів.

Ілюстративний матеріал підручників складають в основному предметні та сюжетні малюнки.

У педагогічній літературі поняття “малюнок” – це зображення предметів і явищ, виконаних на площині за допомогою графічних засобів: лінії, штриха, плями, та їхніх комбінацій.

У лінгвістиці поняття “малюнок” – витвір мистецтва, зазвичай зображеній на папері; це зображення якогось предмета, візерунка, портрета або явища на якійсь площині художніми техніками (олівець, перо, різні фарби тощо).

Картина (малюнок) має велике значення для розвитку мовлення дітей завдяки своїй конкретності. Зоровий образ глибоше, ніж словесний, хвилює почуття й уяву дитини, сильніше пробуджує думки й викликає бажання передати їх словами. Малюнок створює основу для свідомого оволодіння словом та розвитку інтелектуально-творчих умінь.

Саме тому, новий “Буквар” М.Д. Захарійчук, В.О. Науменко містить велику кількість ілюстративного матеріалу, який підсилює інформативність уроку, реалістичність, цілісність, пізнавальну цінність теми уроку та спрямований на розвиток інтелектуально-творчих умінь першокласників.

Цікавою знахідкою авторів стало зображення предметних малюнків на розворотах букваря у вигляді естетично оформленого віночка. Таким чином, малюнки не розкидані по сторінці підручника і не відволікають увагу учнів. У віночку зображені предмети, у назві яких є звук/буква, котра вивчається на уроці.

Варто зазначити, що тематика намальованих предметів у віночку є досить широкою, зокрема:

–рослинний світ – дерева, кущі, напівкущі, трав’янисті рослини (злакові, бобові) квіти (серед них є і рідкісні), овочі, фрукти, ягоди;

–тваринний світ – ссавці, птахи, риби, комахи, павукоподібні, молюски, плазуни;

–гриби;

–казкові та міфічні істоти;

–цифри;

–небесні тіла;

–природні явища;

–речі, створені людиною – аксесуари, прикраси, види транспорту, музичні інструменти та інше;

–елементи дерев, кущів, трав’янистих рослин, тварин.

Систематична, правильно організована робота з предметними малюнками, які зображені у віночку, вчитиме дітей співвідносити слово й зображення відповідного предмета, розвиватиме інтелектуально-творчі вміння першокласників, збагачуватиме, уточнюватиме та активізуватиме словниковий запас учнів, формуватиме пізнавальні інтереси та естетичний смак, підвищуватиме мотивацію до пізнання світу та користування рідним словом.

Вчителеві доцільно використовувати різні прийоми та форми роботи, пропонувати учням різні завдання, а саме:

- назвати предмети, зібрани у віночку;
- назвати лише фрукти (овочі, тварин, птахів, рослини і т.д.);
- назвати предмети, у назві яких один (два, три, чотири) склади;
- назвати предмети, у назві яких виучуваний звук/буква стоїть першою;
- назвати предмети, у назві яких один (два, три) голосних звуки;
- назвати предмет, який відповідає поданій звуковій схемі;
- назвати предмети, які відповідають на питання хто?, що?;
- назвати предмети, у назві яких наголос падає на перший, другий, третій склад;
- скласти речення зі словом, зображення якого є у віночку;
- скласти речення з одно-, дво-, трискладовим словом, зображення якого є у віночку;
- скласти речення за поданою схемою зі словом, зображення якого є у віночку;
- доповнити речення вчителя словами, зображення яких є у віночку;
- згрупувати предмети у віночку за певною ознакою;
- доповнити віночок назвами предметів, які художник не зобразив.

Працюючи з віночком намальованих предметів, корисно буде організувати роботу в групах та парах. Учні можуть назвати один-одному ті предмети, які вони відзначали, порадитись стосовно тих предметів, назви яких у них викликають сумніви, а потім разом з учителем перевірять правильність своїх думок та виконають завдання, запропоновані вчителем.

Висновки. Проаналізувавши “Буквар” (авторів М.Д. Захарійчук, В.О. Науменко), зокрема його ілюстративний матеріал, який естетично оформленений у віночок, ми дійшли висновку, що різнопланова та систематична робота над таким матеріалом є ефективним засобом розвитку інтелектуально-творчих умінь першокласників.

1. Захарійчук М.Д. Буквар: піруч. для 1 кл. загальноосвіт. навч. закл. / М.Д. Захарійчук, В.О. Науменко. – К.: Грамота, 2012. – 176 с.
2. Захарійчук М.Д. Особливості навчального змісту нового “Букваря” (автори М.Д. Захарійчук, В.О. Науменко) / М.Д. Захарійчук, В.О. Науменко // Початкова освіта. – 2012. – № 33. – С. 2-6.
3. Кодлюк Я. Ілюстративний матеріал як структурний компонент шкільногопідручника / Я. Кодлюк // Рідна мова. – 2003. – № 12. – С. 26-29.
4. Навчальні програми для загальноосвітніх навч. закл. із навчанням українською мовою. 1-4 класи. – К.: Видавничий дім “Освіта”, 2012. – 392 с.

The article describes the content of the intellectually-creative skills of the pupils of elementary school, analyses illustrative material of “Bukvar” (authors M.D. Zakhariychuk, V.O. Naumenko) and exposes the features of illustrative material as by the mean of development intellectually-creative skills of first-class boys.

Key words: intellectually-creative skills of the pupils of elementary school, illustrative material of textbook, picture.